

ВІДГУК

офіційного опонента - доктора юридичних наук, професора
Заросила Володимира Олексійовича - на дисертацію Косиці Ольги
Олексіївни «Адміністративно-правовий механізм забезпечення прав
викривачів в Україні» подану на здобуття наукового ступеня доктора
юридичних наук за спеціальністю 12.00.07 – адміністративне право і
процес; фінансове право; інформаційне право

Актуальність теми дослідження. Річною національною програмою під егідою Комісії Україна – НАТО на 2019 рік, затвердженою Указом Президента України від 10 квітня 2019 року № 117/2019, передбачено, що пріоритетом діяльності у сфері запобігання та протидії корупції у 2019 році (як, до речі, і у 2018 році) є практичне втілення норм прийнятих антикорупційних законів, а також проведення моніторингу та аналізу результативності антикорупційної політики держави, забезпечення її обговорення суспільством, представниками бізнесу та міжнародними організаціями. Пріоритетним напрямом побудови правової держави в Україні є захист прав і свобод людини, яка здійснила викриття правопорушень в різних сферах життєдіяльності суспільства. У зв'язку з цим, держава повинна створювати такі правові механізми протидії правопорушенням, в яких би в повній мірі реалізовувалась правоохоронна функція щодо захисту прав викривачів.

Питання прав і свобод людини нині є найважливішою проблемою внутрішньої та зовнішньої політики всіх країн світової спільноти. Стан справ у сфері забезпечення прав і свобод людини, їх практичної реалізації є тим критерієм, за яким оцінюється рівень демократичного розвитку будь-якої держави й суспільства в цілому. Кожна людина має громадянські (особисті) й політичні права, свободи, а також економічні, соціальні, екологічні та культурні права. Вони мають бути загальні та рівні для всіх. Без дотримання цих прав неможливе нормальне існування та розвиток людини в суспільстві.

На сьогодні вже є велика кількість рішень Європейського суду з прав людини, які стосуються захисту прав викривачів. Практика Європейського суду з прав людини є корисною для врахування та вивчення українськими правознавцями та законотворцями, та є обов'язковими для застосування у національному судочинстві.

Теоретико-правове дослідження механізму забезпечення прав викривачів обумовлюється роллю інституту викривачів в запобіганні та протидії корупції в Україні, євроінтеграційним вектором розвитку, та безумовно превалюванням захисту прав і свобод людини і громадянина в діяльності як публічної влади так і приватних організацій. Розкриття сутності та елементів механізму забезпечення прав викривачів є важливим як з теоретичної так і з практичної точки зору, оскільки торкається регулювання взаємних відносин як держави і особи, так і суспільства і особи. В таких відносинах держава є гарантом забезпечення прав і свобод.

Питання адміністративно-правового механізму забезпечення прав викривачів в Україні є актуальним на сучасному етапі державотворення та євроінтеграції. Удосконалення адміністративно-правового механізму забезпечення прав викривачів в Україні сприятиме реалізації правозахисної функції держави у сфері забезпечення прав осіб, які надають допомогу в запобіганні і протидії корупції (викривачів) та осіб, які розкривають інформацію про загрозу або шкоду суспільним інтересам.

Отже, дисертація О.О. Косиці є актуальним, важливим, цікавим авторським дослідженням вкрай важливих для подальшого розвитку національної правової системи України проблем як теоретико-методологічного, так і практичного характеру.

Дисертаційне дослідження виконано відповідно до Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020», схваленої Указом Президента України від 12 січня 2015 р., Національної стратегії у сфері прав людини, затвердженої Указом Президента України від 25 серпня 2015 р., Стратегії Національної безпеки України, затвердженої Указом Президента України від 26 травня 2015 р.,

Стратегії комунікацій у сфері запобігання та протидії корупції, схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України №576-р від 23 серпня 2017 р., Стратегії розвитку наукових досліджень Національної академії правових наук України на 2016–2020 рр., затвердженої Постановою загальних зборів Національної академії правових наук України від 3 березня 2016 р., а також у межах плану науково-дослідної роботи Навчально-наукового інституту права Сумського державного університету «Система критеріїв зовнішнього моніторингу діяльності єдиного правоохоронного органу у сфері забезпечення фінансової та економічної безпеки держави» (номер державної реєстрації 0118U003575).

Обґрунтованість і достовірність наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації.

Високий ступінь обґрунтованості результатів дослідження зумовлено досить раціональною та внутрішньо узгодженою структурою дисертаційної роботи. Загальна структура роботи в цілому є логічною, послідовною, обґрунтованою предметом, метою та завданнями дослідження. Дисертація складається зі вступу, чотирьох розділів, поділених на сімнадцять підрозділів, висновків й списку використаних джерел.

Мета дисертаційного дослідження полягає в тому, щоб на підставі вивчення норм національного законодавства, міжнародних нормативно-правових актів, фундаментальних та прикладних наукових досліджень визначити сутність та розкрити зміст адміністративно-правового механізму забезпечення прав викривачів, та визначити напрямки його удосконалення.

Науково-теоретичне підґрунття дисертаційного дослідження становлять праці вітчизняних і зарубіжних науковців у галузі теорії держави і права, конституційного права, адміністративного права, інформаційного права, міжнародного права та інших галузевих правових наук. Нормативно-правовою основою роботи є Конституція України, Закон України «Про запобігання корупції», міжнародні нормативно-правові акти, закони, нормативно-правові

акти зарубіжних країн з питань захисту викривачів, підзаконні нормативно-правові акти, документи Національного агентства з питань запобігання корупції, що закріплюють адміністративно-правовий механізм забезпечення прав викривачів. Інформаційну та емпіричну основу дисертації становлять узагальнення практики Європейського суду з прав людини, статистичні матеріали як органів публічної влади, так і міжнародних організацій, нормативно-правові акти, праці науковців.

Дисертант опрацював значний масив загальнонаукової та спеціальної літератури, нормативних актів (476 джерел). Обґрунтованість власних наукових результатів підтверджується і тим, що автор робить висновки на підставі аналізу й зіставлення поглядів і концепцій інших науковців. Висновки відповідають сутності розглянутих питань і відзначаються чіткістю викладених думок.

Методологічну основу роботи становлять загальнонаукові та спеціальні методи і прийоми наукового пізнання, що дозволяють вивчати явища та процеси в їх взаємозв'язку, взаємозалежності та взаємозумовленості.

Історико-правовий метод дозволив визначити витoki та передумови становлення інституту викривачів в Україні та світі, а також розуміння викривача як суб'єкта поліцейської діяльності (підрозділи 1.1, 1.2, 1.3). Гносеологічний метод застосовувався під час з'ясування ролі викривача у протидії порушенням законодавства, розгляду інституту викривачів як об'єкта адміністративно-правової охорони, дослідженні юридичної природи та змісту прав, обов'язків, гарантій та відповідальності викривачів, розкритті адміністративно-правових засобів і способів забезпечення прав викривачів (підрозділи 1.2, 1.4, 1.5, 2.1, 2.2, 2.3). Формально-логічний метод наукового пізнання дозволив визначити основні поняття юридичних конструкцій, що категоріально формують адміністративно-правовий механізм забезпечення прав викривачів (підрозділи 1.1, 2.1, 2.3, 2.4, 3.1). Методи класифікації та групування були використані для проведення класифікації досліджуваних правових категорій (підрозділи 1.4, 2.1, 2.3, 2.4, 3.1, 3.2). Порівняльно-

правовий метод покладено в основу аналізу законодавства в досліджуваній сфері в Україні та за кордоном (підрозділи 1.5, 2.1, 4.1, 4.2, 4.4). Аналітичний метод дав можливість опрацювати пропозиції та рекомендації щодо оптимізації правового регулювання забезпечення прав викривачів в Україні (підрозділи 4.1, 4.2, 4.3). Структурно-функціональний аналіз використано під час визначення повноважень органів публічної влади щодо забезпечення прав викривачів (підрозділи 2.4, 3.1, 3.2, 3.3). Для дослідження наукових текстів і норм правових актів з метою їх пізнання був застосований герменевтичний метод (розділи 1, 2, 3 та 4).

Ознайомлення із дисертаційним дослідженням дає підстави для висновку, що основні положення і висновки, які виносяться автором на захист, мають відповідний ступінь наукової новизни. Підґрунтям цих, на мою думку, в більшості випадків, обґрунтованих та достовірних висновків, які доповнюють існуючі позиції науковців або по-новому надають вирішення існуючих проблем, виступають достатні методологічна, теоретична, інформаційна та джерельна бази.

Характеристика змісту роботи.

Дисертаційне дослідження складається з чотирьох розділів, сімнадцяти підрозділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Виклад інформації є послідовним та логічно завершеним. Дисертантом зроблено відповідні висновки та визначено необхідні дефініції.

Перший розділ дисертації присвячений теоретико-правовій характеристиці поняття «викривач», дослідженню ролі та місця викривачів у протидії корупційним та іншим порушенням законодавства у фінансовій, податковій, інформаційній сферах, аналізу юридичної природи та змісту прав та обов'язків викривача, а також вивченню гарантій діяльності викривачів інформації про шкоду або загрозу суспільним інтересам та особливостям притягнення до юридичної відповідальності.

У другому розділі дисертантом визначено поняття та стадій механізму забезпечення прав викривачів, досліджено інститут викривачів як об'єкт адміністративно-правової охорони, розкрито адміністративно-правові засоби та способи забезпечення прав викривачів, дано характеристику інформаційному забезпеченню адміністративної діяльності у сфері забезпечення прав викривачів в публічному та приватному секторах.

Третій розділ автор присвячує визначенню системи суб'єктів адміністративно-правових відносин у сфері забезпечення прав викривачів, аналізу повноважень Національного агентства з питань запобігання корупції у сфері забезпечення прав викривачів, розкриттю повноважень Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини у сфері забезпечення прав викривачів, характеристиці публічного контролю в означеній сфері.

У четвертому розділі дисертантом досліджено практику Європейського суду з прав людини та політику Європейського Союзу щодо захисту прав викривачів і її використання в національному правозастосуванні, розглянуто забезпечення прав викривачів як складової Європейського адміністративного простору, вивчено досвід зарубіжних країн щодо правового регулювання захисту прав викривачів.

Наукова новизна одержаних результатів Дисертаційне дослідження має ознаки наукової новизни та практичної значущості. Зокрема, наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що за характером розглянутих питань дисертація є першим комплексним дослідженням теоретичних та практичних аспектів механізму забезпечення прав викривачів засобами адміністративного права.

Наукові положення, викладені у дисертації, забезпечуються вдалою і продуманою логікою викладення матеріалу, широтою і різноманітністю опрацьованої джерельної бази, умілим використанням різних методів наукового пізнання, веденням коректної наукової полеміки.

Дисертантом сформульовано концептуально нові наукові положення та висновки, що мають важливе теоретичне і практичне значення, зокрема: вперше запропоновано не обмежувати діяльність викривача лише корупційною сферою, та вважати викривачем особу, яка, ґрунтуючись на принципі добросовісності, добровільно повідомляє (у межах відповідної організації або до правоохоронного органу) або публічно оприлюднює достовірну інформацію про правопорушення, загрозу або шкоду суспільним інтересам, що отримана ним в ході трудової або службової діяльності (підрозділ 1.1); виділено принципи, на яких ґрунтується викривання, а саме: добросовісність; доброчесність; достовірність; добровільність, обґрунтованість (підрозділ 1.1); обґрунтовано, що викривач як особа, яка свідомо та добровільно, на основі закону, діючи виключно в інтересах безпеки і добробуту суспільства, повідомляє про порушення закону іншою особою, є суб'єктом поліцейської діяльності (підрозділ 1.3); запропоновано внести зміни до Закону України «Про безоплатну правову допомогу», а саме викласти п. 14 ч. 1 ст. 14 в такій редакції: «викривач», закріпивши на нормативному рівні викривача як суб'єкта права на безоплатну вторинну правову допомогу (підрозділ 1.4); встановлено, що юридичними гарантіями діяльності викривачів є закріплені в численних нормативно-правових актах засоби та способи, спрямовані на забезпечення реалізації, охорони та захисту прав викривачів; об'єктом гарантій діяльності викривачів виступають суспільні відносини, пов'язані з реалізацією різних конституційних прав особи (право на працю, право на життя, право на повагу до гідності, право на вільне вираження думок і поглядів), охороною таких прав та їх захистом (підрозділ 1.5); запропоновано законодавче закріплення права викривача на захист здоров'я, життя та майна шляхом внесення змін до Закону України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві», а саме доповнення ст. 2 ч. 1 пунктом г-3) «викривач» (підрозділ 2.1).

Крім того, велику увагу у даному дисертаційному дослідженні приділено питанням удосконалення понятійного апарату таких категорій як: «викривач»

(підрозділ 1.1), «викривач у сфері корупції» (підрозділ 1.1), «поліцейська діяльність» (підрозділ 1.3), «правовий статус викривача» (підрозділ 1.4), «інформаційне забезпечення адміністративної діяльності у сфері забезпечення прав викривачів» (підрозділ 2.4), «публічний контроль за забезпеченням прав викривачів» (підрозділ 3.4).

Особливу цінність мають такі положення дисертації, що дістали подальшого розвитку, а саме: поняття викривача у сфері корупції, під яким запропоновано вважати особу, яка, ґрунтуючись на принципі добросовісності, за наявності обґрунтованого переконання, що інформація є достовірною, добровільно повідомляє про можливі факти корупційних або пов'язаних з корупцією правопорушень, інших порушень Закону України «Про запобігання корупції», що стали їй відомі в результаті проходження публічної служби, а також трудової, господарської та громадської діяльності як в приватному, так і публічному секторах (підрозділ 1.1); дослідження механізму забезпечення прав викривачів як окремого напряму юридичного механізму забезпечення прав людини, що загалом є сукупністю взаємопов'язаних нормативно закріплених та організаційно забезпечених елементів, за допомогою яких створюються умови та можливості для реалізації, охорони та захисту прав викривачів (підрозділ 2.1); виділення етапів інформаційного забезпечення адміністративної діяльності у сфері забезпечення прав викривачів: 1 етап – створення правових та організаційних засад для роботи з викривачами на підприємстві, в органі чи установі (внутрішній регламент роботи з викривачами, відповідальна особа з канцелярії, ведення відповідного журналу обліку повідомлень від викривачів, створення захищених каналів зв'язку тощо); 2 етап – отримання та фіксація повідомлення від викривача, ведення обліку повідомлень; 3 етап – розгляд повідомлення від викривача та перевірка наданої інформації; 4 етап – прийняття рішення по повідомленню, що надійшло від викривача (усунення порушення, спростування інформації, поданої у повідомленні, направлення інформації до правоохоронних органів тощо); 5 етап – інформування викривача про прийняте рішення (підрозділ

2.4); розкриття форм адміністративної діяльності щодо забезпечення прав викривачів як сукупність недиференційованих адміністративних дій, що провадяться органом публічної адміністрації з метою забезпечення реалізації, охорони та захисту прав викривачів. Серед форм адміністративної діяльності щодо забезпечення прав викривачів, за традицією, запропоновано виділяти організаційні (організація отримання повідомлення поштою, електронною поштою, під час особистого прийому керівника або в інший спосіб) та правові (прийняття рішення по особі порушника на підставі повідомлення, результати перевірки повідомлення) (підрозділ 2.4); система суб'єктів адміністративно-правових відносин у сфері забезпечення прав викривачів має трирівневу структуру і складається із загального (Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України, Президент України, міністерства та ін.), особливого (антикорупційні інституції) та спеціального блоків, тобто тих суб'єктів, які безпосередньо опікуються питаннями попередження й відновлення порушених прав, свобод та законних інтересів фізичних і юридичних осіб (національні суди, Уповноважений Верховної Ради з прав людини, Європейський суд з прав людини) (підрозділ 3.1); напрями організації роботи омбудсмена у сфері забезпечення прав викривачів: - утворення представництва Уповноваженого з питань контролю за додержанням прав викривачів та забезпеченням їх захисту; - утворення в структурі секретаріату Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини самостійного структурного підрозділу з питань контролю за додержанням прав викривачів та забезпеченням їх захисту; - наукове та організаційне забезпечення формування експертної ради з питань фінансування захисту викривачів тощо (підрозділ 3.3); узагальнення практики Європейського Суду з прав людини щодо необхідності забезпечення національними судами балансу прав працівників-викривачів та інтересів роботодавців як публічного, так і приватного секторів (підрозділ 4.1).

Оцінюючи новизну основних положень та висновків дисертації необхідно відзначити, що у роботі вирішені наукові і практичні завдання,

розв'язання яких дозволило одержати цікаві результати і виробити низку концептуальних пропозицій. З урахуванням цього можна стверджувати, що новизна дисертації проявляється як у самому підході до досліджуваних проблем, так і в запропонованому розв'язанні конкретних задач.

Дискусійні положення та зауваження до дисертації.

Разом із тим, попри загальну позитивну оцінку дисертаційного дослідження Косиці Ольги Олексіївни, подана до розгляду робота має низку наукових положень, оцінок, висновків, пропозицій і рекомендацій, що відображають суб'єктивне сприйняття її автором. Така позиція спонукає до дискусії з їх приводу, тому на них зупинюсь більш детально.

В дисертаційному дослідженні використовуються два поняття: викриття правопорушень та викривання правопорушень. Як вбачається, окремої уваги у дисертації можна було б приділити теоретичним підходам до визначення понять «викриття» і «викривання», виявити чи ці поняття є тотожні, в чому відмінність.

2. У підрозділі 2.1 дисертантом обґрунтовано принципи, на яких ґрунтується викривання, а саме: добросовісність; доброчесність; достовірність; добровільність, обґрунтованість. Дискусивним є виділення окремо принципу добросовісності та доброчесності, адже вони схожі за змістовним наповненням. Цікавою є позиція автора з цього приводу.

3. Досліджуючи юридичну природу та зміст прав і обов'язків викривача на сторінці 90 дисертації автор зазначає, що право на правову допомогу викривача полягає в гарантованій Конституцією України можливості громадянина України, іноземця, особи без громадянства, у тому числі біженця чи особи, яка потребує додаткового захисту, отримати в повному обсязі безоплатну первинну правову допомогу, а також можливість певної категорії осіб отримати безоплатну вторинну правову допомогу у випадках, передбачених Законом України «Про безоплатну правову допомогу». З метою вдосконалення механізму забезпечення прав викривачів дисертантом

запропоновано внести зміни до Закону України «Про безоплатну правову допомогу» та додати п. 14 ч. 1 ст. 14: «викривач», закріпивши на законодавчому рівні його як суб'єкта права на безоплатну вторинну правову допомогу. Чи має право викривач на первинну правову допомогу? Можливо доцільно було вказати що він має право і на первинну правову допомогу та запропонувати відповідні зміни до законодавства.

У підрозділі 1.4 дисертант розглядає погляди науковців та законотворців на інститут матеріального заохочення викривачів, адже вважається, громадяни можуть стати більш зацікавленими у викриванні правопорушень, свідками чи учасниками яких вони стали, якщо стимулювати їх діяльність певними заохоченнями. Автор наводить аргументи як щодо доцільності запровадження виплати винагороди викривачам, так і щодо недоцільності запровадження інституту заохочення. Як висновок дисертант на сторінці 94 зазначає, що слід виважено запроваджувати інститут матеріального заохочення та скоріше розглядати викривання правопорушень як моральний обов'язок і право людини, яке охороняється законом. Робота б значно виграла б, якби дисертант висловив свою власну позицію з цього приводу, а саме чи потрібно виплачувати грошову винагороду викривачеві, чи ні.

5. На сторінці 108 дисертації автор цілком слушно зазначає, що працівники та керівники підприємств, установ та організацій як публічного, так і приватного секторів повинні бути на законодавчому рівні захищені від дій недобросовісних викривачів. Першочергово слід закріпити відповідальність викривача за надання недостовірної інформації з корисливих мотивів та встановити відповідальність, яка б була пропорційною звинуваченню викривача. На моє переконання, робота тільки б виграла, якби дисертант запропонував своє бачення щодо міри необхідної відповідальності недобросовісному викривачеві.

Однак, наведені спірні точки зору і висловлені зауваження не впливають на загальну позитивну оцінку дисертації, яка носить самостійний і творчий характер, має наукову і практичну цінність. Наявність дискусійних питань,

насамперед, характеризує складність і актуальність досліджуваної теми та власний підхід до її розгляду дисертантом. В дослідженні автору вдалося досягти його мети.

Практичне значення одержаних результатів.

Наведені в авторефераті дисертації положення можуть бути застосовані не тільки у освітньому процесі, але й у науково-дослідній сфері та у правотворчості, а саме: у науково-дослідній діяльності – як основа для розв’язання та подальшого дослідження проблем адміністративно-правового механізму забезпечення прав викривачів (акт впровадження Державного науково-дослідного інституту МВС України від 28.08.2019 р., акт впровадження Сумського державного університету від 02.07.2019 р.); у законотворчій діяльності – для вдосконалення чинного та розроблення нового законодавства, спрямованого на врегулювання суспільних відносин у сфері забезпечення прав викривачів (акт впровадження Інституту законодавства Верховної Ради України № 22/313-1-15 від 09.09.2019 р.); у правозастосовній діяльності – у практичній діяльності суб’єктів публічної адміністрації під час організації роботи з викривачами (довідка про впровадження у практичну діяльність Департаменту з питань запобігання політичній корупції Національного агентства з питань запобігання корупції від 09.09.2019 р., акт впровадження Управління фізичної культури і спорту Міністерства оборони України № 1735/1 від 17.09.2019 р., акт впровадження Головного управління Державної фіскальної служби у Чернігівській області № 11894/10/25-01-23-01 від 18.09.2019 р.); в освітньому процесі – під час підготовки підручників і навчальних посібників та викладанні навчальних дисциплін «Адміністративне право України», «Сучасні проблеми адміністративного права та процесу» (акт впровадження Сумського державного університету від 02.07.2019 р., акт впровадження ПрАТ «Вищий навчальний заклад «Міжрегіональна Академія управління персоналом» від 27.06.2019 р.).

Оцінка оформлення дисертації та змісту автореферату.

Автореферат дисертації відповідає її змісту та повністю відображає основні положення і результати дослідження. Дисертацію та автореферат оформлено відповідно до встановлених МОН України вимог.

Аналіз тексту дисертації дозволяє відмітити, що автором здійснено комплексне вивчення, теоретичний аналіз, осмислення та розгляд доктринальних ідей та практичних аспектів щодо адміністративно-правового механізму забезпечення прав викривачів в Україні з наступним обґрунтуванням концептуальних теоретичних положень і формулюванням рекомендацій щодо напрямків і перспектив його подальшого розвитку. Використання належної методологічної та інформаційної основ дисертаційного дослідження надало авторові можливість отримати нові науково обґрунтовані результати, які мають як теоретичне, так і практичне значення для подальшого вдосконалення адміністративно-правового механізму забезпечення прав викривачів в Україні.

Повнота висвітлення результатів дослідження.

Основні положення, висновки та рекомендації, здійсненого здобувачем, викладені в тридцяти семи наукових працях, серед яких одноосібна монографія, двадцять три статті, опублікованих у наукових фахових виданнях України та наукових періодичних виданнях інших держав (зокрема, 2 статті, які індексуються в міжнародній наукометричній базі даних Scopus), тринадцять тез наукових повідомлень на науково-практичних конференціях,

семінарах, круглих столах та вісім публікації, які додатково відображають результати дисертаційного дослідження.

Загальний висновок.

Усе викладене дає підставу для висновку про те, що дисертаційне дослідження «Адміністративно-правовий механізм забезпечення прав викривачів в Україні» виконане на належному науково-теоретичному рівні, є завершеною працею, в якій отримано нові науково обгрунтовані результати, що вирішують конкретне наукове завдання, яке має суттєве значення для науки адміністративного права, тобто за своєю актуальністю, новизною постановки та вирішенням досліджених проблем, теоретичним рівнем і практичною корисністю, достовірністю і обгрунтованістю одержаних результатів повністю відповідає вимогам Порядку присудження наукових ступенів, а її автор – Косиця Ольга Олександрівна – заслуговує на присудження їй наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.07 – адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право.

Офіційний опонент:

Завідувач кафедри

правоохоронної та антикорупційної діяльності

Навчально-наукового інституту права

ПрАТ «Вищий навчальний заклад

«Міжрегіональна Академія управління персоналом»,

доктор юридичних наук, професор

В.О. Заросило

